

**Sajátos nevelési igény, hátrányos helyzet és különtámogatás -
Adatgyűjtés Nógrád megyében**

Bodorné Németh Tünde

**ELTE
Neveléstudományi Doktori Iskola
Témavezető: dr. Réthy Endréné**

2008.

Bölcész doktori disszertáció tézisei

1. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Az elmúlt évtizedek az oktatási rendszerben is jelentős változást hozott. Hasonlóan a fejlett világban elindult folyamatokhoz hasonlóan, Magyarországon is egyre fontosabb az oktatás szerepe a társadalmi-gazdasági fejlődés, a jobb életminőség, a pályaválasztási szabadság, az egyének képességeit kibontakoztató, egyéni sikereket biztosító munkavégzés feltételeinek megteremtése érdekében. Az új jogszabályok keretei között átalakult az intézményrendszer, a tudásalapú gazdaság eléréséhez követelmény a népesség képzettségi szintjének emelése, az esélyegyenlőség biztosításával, a szükséges ismeretanyag folyamatos aktualizálásával és az egész életen át tartó tanulással.

A kutatás alapjául az OECD egy nemzetközi vizsgálata szolgált. Az OECD (**Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet**, angol nevének – *Organisation for Economic Co-operation and Development* – rövidítése) céljai, értékei és elvárásai az oktatással kapcsolatban is határozottan megjelennek. Erős elkötelezettség figyelhető olyan célok és értékek mellett, mint:

1. a gazdasági növekedés fenntartása, különös tekintettel a természeti környezet megővására,
- 2. az esélyegyenlőség, a méltányosság, és a kirekesztéstől vagy megkülönböztetéstől mentes oktatás,**
3. a közpénzek hatékony felhasználása,
4. a társadalmi és emberi erőforrások dinamizálása, a technológiai fejlődés és innováció, 5. valamint – nem utolsó sorban – az átláthatóság.

Operatív bizottságként működik az Oktatókutatási és Innovációs Központ, a CERI (Centre for Educational Research and Innovation), melyet részben önálló intézményként 1968-ban hoztak létre. A CERI feladata az oktatáskutatás fejlesztése, új kutatások kezdeményezése és a tagállamokban folyó kutatások összehangolása. Ennek egyik albizottsága - CERI SENDDD – kifejezetten a sajátos nevelési igényű gyermekekkel és fiatalokkal foglalkozik. A SEN a magyar SNI angol megfelelője, a sajátos nevelési igény rövidítése, a DDD pedig e csoport nemzetközi meghatározásának három összetevőjét jelöli: fogyatékosok (**disability**), tanulási nehézségekkel küzdők (**learning difficulty**), hátrányos helyzetűek (**disadvantage**). A magyar gyógypedagógia 1997 óta képviselteti

magát a SENDDD albizottságban. Dr. Illyés Sándor után dr. Csányi Yvonne és dr. Zsoldos Márta képviseli hazánkat ebben a bizottságban. A SENDDD albizottság egyik fő feladata, hogy értékelje a tagországok minisztériumai által két évente megküldött elektronikus kérdőívek adatait. Ezek az elektronikus kérdőívek összesítik az országok oktatási intézményei (óvodák, általános iskolák és középiskolák) által megadott válaszokat. A kérdések a gyermekek, tanulók életkori, nemi megoszlására vonatkoznak, kiterjednek az őket ellátó pedagógusok létszámára összesített formában és az adott ország SNI kategóriáinak megfelelő bontott formában is. További fontos szempont az adott populáció megoszlása szegregáció-integráció vonatkozásában, vagyis hogy a gyermek, tanuló speciális intézménybe, többségi intézmény speciális csoportjába, osztályába vagy integráltan valamely többségi csoportba, osztályba jár-e.

2004. áprilisában a SENDDD albizottság egyik értekezletén vetődött fel, hogy szükség volna egy helyi adatgyűjtésre (Local Data Gathering), annak érdekében, hogy az általánosan használt elektronikus kérdőívektől függetlenül, egy adott régió, megye oktatási-nevelési intézményeivel közvetlen kapcsolatot fenntartva egy másik kérdőívtípust próbáljanak ki. Fontos volt a közvetlen kapcsolattartást, ugyanis ennek segítségével lehetőség van az azonnali visszajelzésre, az esetleg félreértett vagy pontatlanul kitöltött kérdések pontosítására telefonon vagy e-mailben. Az újabb kérdőív igénye egyrészt azért jelentkezett, mert olyan, eddig nem érintett – nagyon fontosnak tartott - kérdések merültek fel, mint például, hogy az érintett gyermekek, tanulók valóban hozzájutnak-e a nekik járó kiegészítő támogatáshoz. Ezt a központi statisztikai kérdőív tulajdonképpen természetesnek veszi, csupán az adott kategóriába sorolt gyermekek, tanulók számszerű jelzését adja. Addig, amíg a szegregált oktatás volt a meghatározó, és a sajátos nevelési igényű gyermekek és tanulók elsősorban a speciális intézményekbe jártak, ez a feltételezés elfogadhatónak is tűnt, hiszen jelen voltak a gyógypedagógusok, a fejlesztő szakzölök, s a csoportlétszámok is alacsonyabbak voltak, így a különtámogatáshoz automatikusan hozzájutottak a gyermekek, tanulók. Amióta azonban világszerte megnöött a részlegesen vagy teljesen integráltak száma, logikusnak látszik az újabb kérdés felvetése. A projekt igénye ezen kívül azért is felmerül, mert ennek révén lehetőség nyílt a központi statisztikai kérdőív fő adatainak ellenőrzésére a kérdések egy részének megismétlésével, valamint lehetőséget kívántak biztosítani olyan kérdések beiktatásának is, amelyek egy adott ország törvényi rendelkezésének sajátosságaiából erednek, vagyis nemzetiiek (OECD 2004). Ennek a pilot projekt-nek az első szakaszába kapcsolódott be hazánk is dr. Csányi Yvonne vezetésével, és eredményeit elsőként tárta a Bizottság elé,

mintaként szolgálva a többi tagországnak.

Kutatásom alapját tehát ez a forrás képezi. Egy, az OECD által összeállított kérdőív, kiegészítve azokkal a kérdésekkel, amiket már hazai körökben állítottak össze, a helyi sajátosságoknak megfelelően, és amelyek fényt deríthetnek olyan kérdésekre, adatokra, amiket a központi statisztikai kérdőívekben található válaszok nem érintenek, viszont mindenképpen érdeklődésre tarthatnak számot és érdemesek a továbbgondolásra. Fontosnak tartottuk megtudni, hogy a többségi intézményekben a nevelésben, oktatásban résztvevő gyermekek hozzájutnak-e a számukra törvényben biztosított különtámogatásokhoz. Mivel az OECD sajátos nevelési igény kategorizálása kiterjed a hátrányos helyzetű gyermekek, tanulók csoportjára is, így a magyar értelmezés szerinti sajátos nevelési igényű csoport mellett kitértünk ennek vizsgálatára is.

Az OECD beszámolója szerint a tagországokban számottevő különbségek mutatkoznak a speciális igényű csoportok meghatározásában, mely hatást gyakorol speciális igényű csoportok meghatározásában, mely hatást gyakorol az integráció gyakorlati megvalósítására. Mind az alkalmazott terminológiában, mind az osztályozási rendszer tekintetében különböznek a vizsgált országok. Az osztályozási rendszer alapját egyes országokban a WHO által meghatározott „A betegségek nemzetközi osztályozása” (1968) fogalmi váza képezi, más országokban a hagyományos kategóriák helyett a speciális nevelési szükséglet fogalmát részesítik előnyben. Az összehasonlítást nehezíti, hogy bizonyos fogyatékoságokra (pl. érzelmi és/vagy viselkedési zavar) eltérő besorolási terminológiát használnak a különböző országok, illetve, hogy egyes országokban súlyosság szerint is differenciálódnak a használt kategóriák, míg másokban nem. További összehasonlítást nehezítő tényező, hogy az adott ország lakosságát érintő, specifikus problémával rendelkező gyermekeket is (pl. Írországból az ún. utazó gyermekeket, vagy Svájcban az idegen ajkúakat) - adminisztratív okokból - besorolják valamely létező kategóriába, annak ellenére, hogy a gyermekek problémái nem fedik a kategória valódi tartalmát. Az integrált nevelés gyakorlati megvalósítása meglehetősen komplex kérdés, bevezetése, általánossá tétele az adott országban számos területen kíván változtatásokat. Természetes, hogy a különböző országok eltérő fejlettségi szinten állnak az integráció megvalósításának folyamatában. Az integrált nevelés aktuális helyzetének feltárását és nemzetközi szintű összehasonlítását célozzák a CERI (Pedagógiai Kutatási és Innovációs Központ), az OECD (1995.) és az UNESCO vizsgálatai (1995.). Az egyes országok összehasonlításának legfontosabb paraméterei a következők: az alkalmazott terminológiák és az ennek nyomán létrejött statisztikák, a jogi szabályozás, a fi-

nanszírozás, a pedagógus képzés-és továbbképzés, az integrációt segítő szolgáltatások, a szülők és a speciális iskolák szerepe.

A vizsgálati minta jellemzői, a vizsgált populáció

Kutatásunk a Nógrád megyei közoktatási intézmények oktatási, nevelési munkájában részt vevő sajátos nevelési igényű, hátrányos helyzetű gyermekek, tanulókra, illetve a közoktatási intézményekre irányult. Célkitűzésünk az volt, hogy minél pontosabb számot kapjunk azokról a gyerekekről, akik sajátos nevelési igényűek, hátrányos helyzetűek, illetve feltérképezzük azokat a többlettámogatási arányokat, amelyben részesülnek. Fontos kérdésnek tartottuk annak a „szürkezónának” a feltérképezését, amelyek a hivatalos statisztikában nem kerülnek felszínre, ám ezek a gyerekek tanulás-tanítási folyamatban jelentős számban vesznek részt, és eredményességét nagymértékben befolyásolják nemcsak közösségi szinten, de egyéni szinten is.

Az adatok 19 166 főre, a teljes Nógrád megyei 3-16 éves kor közötti gyermek, tanuló populáció közel felére (47 %) vonatkoztak, akik 137 közoktatási intézményben vesznek részt a nevelő-oktató munkában.

A vizsgált populáció heterogenitása a széles területi elhelyezkedés, a nagy elemszám, illetve az hogy a vizsgált populációról korábban nem készült feltáró – leíró jellegű vizsgálat, az írásbeli kikérdezés módszerének alkalmazását indokolta, mivel ennek révén több szempontú, széleskörű adatszerzés valósítható meg, alkalmas összefüggések feltárására, tendenciák feltérképezésére is. A vizsgálni kívánt populáció megismerésére kérdőívet használtunk. A kérdőív összeállítását az OECD EDU/CERI/SENDDD alcsoportja végezte, ezt egészíthette ki minden adatszolgáltatásban részt vevő ország igény szerint a sajátos nemzeti kérdéseivel.

A kérdőív szerkezete

- Első tematikus egység

Az intézmény adatait tartalmazó táblázat kitöltve érkezett az intézményhez. Ezt követék azok a jellegzetesen magyar kérdések, amiket mi illesztettünk a kérdőívbe. Ezek azokra a különtámogatásra kérdeznek rá, amiket a Közoktatási Törvény a sajátos nevelési igényű gyermekek számára biztosít annak érdekében, hogy segítse a pedagógiai értelemben vett fejlődésben, az óvoda illetve iskola programja, tanterve szerinti haladásban.

A sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló eredményes fejlődése érdekében ugyanis

csak olyan intézménybe iratható, amely rendelkezik a neveléséhez, oktatásához szükséges feltételekkel. (Ktv. 30. §.) Ezek lehetnek személyiek, dologiak, pénzügyiek.

- Második tematikus egység

Ebben a kérdéscsoportban elsőként a szakértői bizottságok illetve a nevelési tanácsadók szakvéleményével rendelkező sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók típusára, számára, életkorára, nemére, támogatottságára és speciális magyar kérdésként esetleges egyidejű hátrányos helyzetére vonatkozott.

Ez az utóbbi két kérdéskör volt a kérdőívnek az újdonsága, hiszen a többségi intézmények sem a támogatottságról, sem a gyermekek szociális, kulturális hátrányos helyzetéről korábban a hivatalos kérdőíveken nem nyilatkoztak. A hátrányos helyzet, mint nehezítő körülmény feltüntetésére szükség volt, mivel esetünkben ez nem feltétlenül önálló kategória, hanem hozzájárulhat a problémák összegzéséhez az együttes előfordulás miatt. Második alkérdésként rákérdeztünk arra, hogy a fenti csoporton túl vannak-e még olyan gyermekek, tanulók, akiknek szintén komolyabb gondot okoz a tantervek teljesítése, bár hivatalos szak-, illetve szakértői véleménnyel nem rendelkeznek, csakis a pedagógusok szubjektív véleménye alapján sorolhatók ide. Rákérdeztünk e tanulók létszáma, arra, hogy milyen jellegűek a felmerült problémák, részesülnek-e a gyermekek intézményes megsegítésben, mennyi közöttük a hátrányos helyzetű. Ezt a csoportot a „szürke zónába” (kvázi sajátos nevelésű) sorolhatónak neveztük el.

- Harmadik tematikus egység

Külön kérdéscsoport vonatkozott a fentiekben eddig be nem sorolt, „csak” hátrányos helyzetűnek nyilvánított csoportra és támogatottságára. Ez a kategória a nemzetközi definíció szerint ugyancsak speciális nevelési igényűnek számít,(DDD) a magyar besorolásnál nem, jóllehet léteznek kiegészítő támogatási változatok ebben az esetben is. Második alkérdésként itt is rákérdeztünk arra, hogy a fenti csoporton túl vannak-e még olyan gyermekek, tanulók, akik hivatalos értelemben nem nevezhetőek hátrányos helyzetűnek, csakis a pedagógusok szubjektív véleménye alapján sorolhatók ide. Megkérdeztünk ezeknek a tanulóknak a létszámát, és azt, hogy, részesülnek-e a gyermekek intézményes megsegítésben.

Itt kérdeztünk rá arra is, hogy a pedagógusok véleménye szerint mi okozza a gyermekek hátrányos helyzetét.

- Negyedik tematikus egység

Ebben az egységben szintén az OM Statisztikai Osztály által kitöltött táblázat szerepelt,

ami tartalmazta az intézmény létszámadatait, kor és nem szerinti bontásban. Ezeket az adatokat csak ellenőriznie kellett az intézménynek.

Lehetőséget adtunk ebben az egységben megjegyzések, észrevételek, hozzáfűznivalók megtételére is.

Az első három tematikus egység jellemzi az óvodás kérdőívet. Az iskolai kérdőívek esetén negyedik tematikus egységként itt kapcsolódik a továbblépés kérdésköre. Az általános iskolából való továbblépés irányát egyrészt a nemzetközi A és B csoportnak megfelelően a szak- illetve szakértői véleménnyel rendelkező tanulóknál vizsgáltuk, másrészt C csoportba sorolt hátrányos helyzetűeknél. Előre megadtuk a főbb lehetőségeknek megfelelő továbblépési változatokat, mint középiskola, szakközépiskola, szakmunkásképző, tanfolyam, munkába állás, otthon maradás.

Ötödik egységként szerepel az óvodák negyedik egysége, amelyben összegzik a tanulói létszámot, és teret adunk a megjegyzéseknek.

A speciális intézmények esetében a különtámogatáshoz egyértelműen hozzájuthatnak a gyermekek, ezért erre nem is kérdeztünk rá.

Az alkalmazott matematikai-statisztikai módszerek

A kérdőívek sajátosságaiból adódóan és a kutatás céljainak megfelelően a vizsgálat során alap leíró statisztikák alapján végeztünk elemzéseket. Az adatfeldolgozás során az SPSS programot használtunk. Ezen kívül, ahol lehetséges volt, két mintás t-próbát, illetve varianciaanalízist alkalmaztunk a szignifikancia illetve a korreláció megítélése céljából.

Eredmények

A vizsgálat elején felállított 1. hipotézissel kapcsolatban elmondható, hogy az eredmények értékelése során azt tapasztaltuk, hogy azok a sajátos nevelési igényű gyermekek, akik hivatalos szakértői és rehabilitációs bizottság által kiadott szakértői véleménnyel rendelkeznek, és többségi óvodában nevelkednek, többségi iskolában tanulnak, nem teljes mértékben kapják meg azokat a különtámogatásokat, amiket a Köznevelési Törvény számukra biztosít. A felállított hipotézis ezekre a tényezőkre nem bizonyult igaznak. Az iskolák jelentős többsége nem szerepelteti alapító okiratában a fogadásra való hajlandóságot, a gyermekek nagy része nem jut a számukra előírt, gyógypedagógus által vezetett habilitációs-rehabilitációs foglalkozásokhoz, korlátozott mértékben élnek az osztálylétszám csökkentésével, és a speciális eszközök száma minimális és az akadálymentesítésnek sem felel meg az intézmények legnagyobb része sem.

A vizsgálat kezdetén felállított 2. hipotézissel kapcsolatban elmondható, hogy az adatok értékelése megerősítette hipotézisünket, miszerint a közoktatásban jelentős számban vesznek részt olyan gyermekek és tanulók, akik hivatalos szakértői, illetve szakvéleménnyel nem rendelkeznek, de a pedagógusok szubjektív megítélése szerint valamelyik sajátos nevelési igényű kategóriába tartoznak. Számuk jelentős mértékben meghaladja a hivatalosan sajátos nevelési igényű gyermekek számát. Ezek a gyermekek és tanulók nem, vagy nem megfelelő mértékben jutnak azokhoz a különtámogatási formákhoz, amelyek elősegíthetik sikeres előrehaladásukat.

A 3. hipotézissel kapcsolatban szintén igazolódtott feltevésünk, és a kutatás bebizonyította, hogy a hivatalosan hátrányos helyzetű gyermekek, tanulók mellett jelentős számban vesznek részt a közoktatásban olyanok, akik nem rendelkeznek hivatalos dekrétummal, és nem, vagy nem megfelelő módon részesülnek semmilyen különtámogatásban. A hátrányos helyzetűek amúgy is jelentékeny felülreprezentáltsága miatt ezt az igen veszélyeztetett csoportot komoly kiegészítő támogatásban kellene részesíteni. Mint köztudott, nagy szerepet játszhat az is, ha a célzott fejlesztést már az óvodáskorban beindítják. Csak így lehet megakadályozni, hogy a tanulási programokat nem teljesítők száma egyre növekedjék, hogy e tanulók kisodródjanak az átlagos övezetből, s hogy fogyatékosnak minősítsék előbb-utóbb azokat is, akiknél ez a szakvélemény a preventív intézkedésekkel, nagyobb odafigyeléssel megelőzhető lenne.

Az adatgyűjtésből nyert tények elemzése során egyértelműen az állapítható meg, hogy a jogi szabályozást alig követi a közoktatás olyasfajta színvonalú működése, ami a különböző hátrányokat képes megfelelő módon kezelni és csökkenteni. A jelenlegi működés alig mérsékeli a sajátos fejlődésből következő esélykülönbségeket, sőt manapság Magyarországon a közoktatási rendszer változatlanul hagyja, bizonyos esetekben még növeli is a hátrányokat.

Összefoglalás

Vizsgálatunk a Nógrád megyei közoktatási intézmények önkéntes alapon történő kérdőíves felmérésén alapult. A kutatás érintette a sajátos nevelési igényű, a hivatalosan sajátos nevelési igényűnek nem minősített, a hátrányos helyzetű, a hivatalosan hátrányos helyzetűnek nem minősített gyermekek körét. A vizsgálat eredményei az alábbiakban összegezhetők.

Az OECD „Helyi adatgyűjtés” projektje keretében a Nógrád megyei régió 3 és 18 év közötti óvodás, iskolás, középiskolás populációjának felmérésére esett a választás azzal a céllal, hogy a válaszadókkal fenntartott közvetlen kapcsolat révén biztosítsák az adatok tényszerűségét, igazolást kapjanak a központi statisztikai kérdőívekre kapott válaszok megbízhatóságáról, és kiegészítsék ezeket újabb kérdéskörökkel. Miután a részvétel feltétele az önkéntes vállalkás volt, végül az érintett populáció felére vonatkozólag jutottunk információkhoz. Az általános iskolás korú tanulók 54%-át, a korosztály SNI tanulóinak pedig 71%-át sikerült felmérni. Kiemelt figyelmet fordítottunk a hátrányos helyzetűek arányára és a kiegészítő támogatásban részesülők számára.

A szegregáltan beiskolázott sajátos nevelési igényű gyermekek és tanulók között domináltak az enyhe fokban értelmi fogyatékosok. Az integráltak között a nemzetközi kategorizálás szerinti B csoporthoz tartozó sajátos nevelési igényű gyermekek voltak többségben, itt is magas volt az enyhe fokban értelmi fogyatékos, beszéd fogyatékos, továbbá a beilleszkedési, tanulási, magatartási zavart mutatók száma. Az integrált sajátos nevelési igényű tanulók jelentős része nem részesült kiegészítő támogatásban, s a törvény által megítélt rehabilitációs-rehabilitációs foglalkozásokhoz jutó tanulónak is csak a felénél végezte ezt a munkát gyógypedagógus. A hátrányos helyzet előfordulás ezeknél a csoportoknál kiemelkedően magas, 70%-os vagy ezt meghaladó volt, ami arra utal, hogy a nemzetközi sajátos nevelési igényű felosztástól eltérően a felmérteknél nem választható le ez a csoport a fogyatékoság illetve a tanulási nehézség kategóriáról, vagyis nem tisztázott, mennyiben van része az alacsony szociokulturális helyzetnek a tanulási problémák kialakulásában, fennmaradásában. Magas volt a nem sajátos nevelési igényűnek számító, de ugyancsak tanulási problémákkal küzdő és egyben hátrányos helyzetű tanulók száma is, akiknek bizonyos része nem jutott kiegészítő támogatáshoz sem. Az előbbieken nem érintett további kategória a „csak” hátrányos helyzetűek csoportja volt, akik szintén jelentős hányadot tettek ki. Kiegészítő támogatáshoz ezen tanulóknak is csak a kis része jutott.

Mindent összevetve megállapítható, hogy a hátrányos helyzetűek nagy mértékben felülreprezentáltak ebben a térségben, és emiatt fontos lenne, hogy ezt a veszélyeztetett csoportot komoly kiegészítő támogatásban részesítsék, mégpedig tekintet nélkül arra, hogy beletartozik-e valamely regisztrált sajátos nevelési igényű kategóriába vagy nem. Nagyon nagy szerepet játszhat az is, ha a célzott fejlesztést már az óvodáskorban beindítják. Csak így lehet megakadályozni, hogy a tanulási programokat nem teljesítők száma egyre növekedjék, hogy e tanulók kisodródjanak az átlagos övezetből, s hogy sajátos nevelési igényűnek minősítsék előbb-utóbb azokat is, akiknél ez a szak-, illetve szakértői vélemény a preventív intézkedésekkel, nagyobb odafigyeléssel megelőzhető lett volna.

A Köznevelési törvény igen előremutató előírásai és a hétköznapi lehetőségek között ma nagy az eltérés, és csak többéves átmeneti szakasz után várható, hogy meglesznek a törvény előírásai szerint szükséges tárgyi és személyi feltételek.

Ebben a sokéves átmeneti szakaszban óriási jelentősége van annak a pedagógiai innovációnak, amely még távol van a törvény előírásainak megfelelő optimális megoldási módoktól, de már tesz valamit a sajátos nevelési igényű gyermekek szükségleteinek a többségi oktatás keretei között történő kielégítéséért és a sajátos nevelési igényű gyermekek befogadásának elősegítéséért.

A felmérések, köztük e dolgozatban keretein belül elvégzett kutatás, manapság általában azt igazolják, hogy az együttneveléshez szükséges előírások nagy részét azok, akikre ez tartozik, akik felelősek az előírások végrehajtásáért nem vagy csak felszínesen ismerik. A köznevelés minőségpolitikája ezt a súlyos tájékozatlanságot a következő néhány évben bizonyára fől számolhatja.

Ezért a további kutatásoknak amellett, hogy feltárják az előírt feltételek hiányát, arra is kellene irányulniuk, hogy az együttnevelésnek álcázott, de valójában nem az együttnevelés gyakorlatát; és az együttnevelés előírásokban rögzített feltételeit nem teljesítő, de az előfokait mégis megvalósító megoldásokat felszínre hozzák. Tudni kellene, vizsgálni kell a továbbiakban, hogy van-e, lehet-e együttnevelés a köznevelés előírásain kívül, azoktól függetlenül. Ez a megközelítés ellentmondásosnak látszik, mivel a köznevelés előírásai az együttnevelés optimális formáit rögzítik. Ma, amikor még messze vagyunk az optimális megvalósítás feltételeitől, talán furcsa felvetni azt a kérdést, hogy van-e más lehetőség is a köznevelési törvényben előírttól. Hiszen a köznevelési törvény ebben, de más vonatkozásban is előremutató és példaértékű. A felmérések mégis olyan tapaszt-

talatokat vizsgáltnak meg, amikor egy iskolai menedzsment az együttnevelés értékeit nem az előírások követésével valósította meg. Az együttneveléshez a gyermeknek szakértői véleményezéssel fogyatékkossá minősítést és ehhez kapcsolódva többlettámogatást kell kapnia. Ha azonban az iskola a differenciált oktatás révén többlettámogatások nélkül is jól igazodhat a gyermek egyediségéhez, vagyis anélkül, hogy a gyermek egyediségét a fogyatékkosság címkéjével jelölné meg, akkor az együttnevelés a maga természetes, minden gyermeket átfogó, megkülönböztetés nélküli formájában is megvalósulhat.

Természetesen amellet foglalunk állást, hogy csak ott és akkor kezdődjön együttnevelés, ahol, és amikor arra az optimális feltételek már megvannak. A kezdeti tapasztalatok viszont épp azt igazolják, hogy az együttnevelés gyakran a minimális feltételek megléte esetén is sikeres lehet. Kísérletet lehetne tenni arra, hogy a feltételeket két vagy három fokozatba csoportosítanánk, és ezzel megkönnyítenénk, hogy az óvodák és az iskolák két-három év alatt fokozatosan teljesíthessék az együttnevelés feltételeit, és nagyon ajánlott ennek vizsgálata. A gyakorlat valószínűleg amúgy is ezt a fokozatos feltételjavítási-, javulási utat fogja követni. A fokozatosságot teljesítő, átgondolt ajánlások azonban elősegíthetnék az együttnevelés szélesebb körű és gyorsabb elterjedését.